

ХАЈДУЧКИ МОТИВИ У РОМАНУ ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ БРАНКА ЋОПИЋА¹

Драган Драгомировић²

Резиме

У овом раду анализирани су хајдучки мотиви у роману Орлови рано лете Бранка Ћопића. Циљ рада био је указати на Ћопићево стваралачко преузимање и преобликовање хајдучких мотива из епске књижевности, те на улогу ових мотива у структури и грађи Ћопићевог романа. Истраживање је усредсређено на анализу хајдучких мотива схваћених као динамичких категорија са хипотезом о значајном утицају ових мотива на обликовање романа, карактеризацију ликова те умјетничко формулисање поуке. У методолошке и интерпретативне сврхе издвојено је пет основних аспеката хајдучких мотива у хајдучкој епизи и роману Орлови рано лете, који су потом компаративно описани и синтетисани. То су: главна функција мотива, однос према традицији, карактеризација ликова, циљ борбе, главне поруке/идеја. Резултати рада показују да Бранко Ћопић у роману Орлови рано лете преобликује хајдучке мотиве из српске усмене књижевности прилагођавајући их новом времену и жанру (роман за дјецу и омладину) и специфичном приповедачком стилу (реалистично-хумористично приповиједање). У роману Орлови рано лете, хајдучки мотиви су више од књижевног украса, они су структурни елемент и идејни мост који повезује славно епско наслеђе са новим историјским и моралним изазовима.

Кључне ријечи: хајдучки мотиви, хајдучка епика, књижевност за дјецу, Орлови рано лете, Бранко Ћопић.

¹ Рад је резултат нешто ширих ауторових интересовања за хајдучке мотиве у српској књижевности за дјецу у оквиру којих је до сада за објављивање приређено још два рада: „Хајдучки мотиви у Нушићевом роману *Хајдуци*“ и „Преобликовање хајдучких мотива у романима *Хајдуци* Бранислава Нушића и *Орлови рано лете* Бранка Ћопића”.

² Драган Драгомировић је доктор књижевних наука и руководиоца библиотеке Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Е-адреса: dragan.dragomirovic@ff.unibl.org

Увод

Бранко Ћопић припада оној групи српских писаца који су материјал за свој рад црпили из непресушних извора завичајног језика и збиље, ослањајући се на виђења свијета и перспективизацију стварности из угла крајишког поднебља и човјека (Vučković, 1981; Зуковић, 2016), што је посебно видљиво у Ћопићевом приповједачком раду. Приповједајући, било за дјецу или одрасле, Ћопић готово по правилу радњу смијешта у завичајне оквире, у оно што је нашем писцу најближе, конкретно, простор Подгумча и Босанске крајине. У непосредној и директној вези са завичајним обиљежјима, јесте и Ћопићева стална инспирација народном, усменом (фолклорном) традицијом која је у сагласју са његовим животним искуством и животним искуствима његових јунака (Красић Марјановић, 2018; Пешикан Љуштановић, 2022а). Отуда није необично да теме и мотиви усменог стваралаштва веома лако налазе мјесто у Ћопићевом језику и његовим дјелима. Неки од значајнијих мотива народног усменог стваралаштва свакако су и они из групе хајдучких мотива. "Посуђени" из хајдучке епике, у првом Ћопићевом роману писаном за дјецу и младе, као што ће бити показано, хајдучки мотиви налазе своју успјешну примјену и преобликовање у књижевноуметничке сврхе.³

Хајдучки мотиви - аспекти

Појам књижевног мотива је вишезначан, а мотив може бити схваћен „као најмањи дио књижевног дјела који задржава неко релативно самостално значење у оквиру теме" (Solar, 2005: 48), или као „најситнија наративна јединица која заједно са другим мотивима обезбеђује јединство теме" (Речник књижевних термина, 2007: 450), односно „као најмања тематска јединица која се не може даље разлагати" (Речник књижевних термина, 1985: 453). Даља подјела појма књижевног мотиви-

³ О односу Ћопићеве приповједачке умјетности и фолклорног наслеђа значајни су радови Љиљане Пешикан Љуштановић (Пешикан Љуштановић 2022а; 2022б) и Снежане Шаранчић Чутура (Шаранчић Чутура 2009; 2013). Игор Симановић се бавио трансформацијом фолклорно-комичких елемената у приповједном циклусу Насрадин-хоџа у Босни (Симановић, 2010). О неким аспектима односа Ћопића и традиционалног наслеђа видјети и у Валентина Питулић (Питулић, 2015).

ва може ићи ка дистинкцијама ослоњеним на наслеђе руског формализма, а везаним за однос мотива и теме или пак функционисања мотива у књижевном дјелу, при чему се уводи разликовање на мотиве који покрећу радњу (динамички), мотиве који служе за опис неке ситуације или пејзажа (статички) те мотиве који упознају читаоце са почетном ситуацијом (уводни) (Томашевски, 1971: 199-202; Biti, 2000: 324-325).

Узимајући за предмет нашег рада грађу Ћопићевог романа *Орлови рано лете*, понајвише први дио романа, усредсређени смо на анализу хајдучких мотива као динамичке категорије са хипотезом о значајном утицају ових мотива на обликовање структуре романа, карактеризацију ликова те умјетничко формулисање поуке. На оваквим претпоставкама, у аналитичке сврхе настојимо детерминисати пет аспеката мотива хајдука: *главна функција, однос према традицији, карактеризација ликова, циљ борбе, порука читаоцу/идеја*. Избор наведених аспеката условљен је, с једне стране, односом хајдучких мотива према друштвено-историјском контексту и хајдучком феномену, с друге стране, са могућношћу компарације у различитим књижевним дјелима и жанровима. Интерпретација резултата анализе води нас нешто детаљнијем освјетљавању обиљежја овог мотива преузетог из хајдучке епике те преобликованог у умјетничком приповједном стваралаштву Бранка Ћопића.

Хајдуци у српској историји и хајдучкој епизи

Појава хајдучког феномена у српској историји везује се за прве деценије турске окупације, а посебно период шеснаестог и седамнаестог вијека, који су обиљежени непрекидним хајдучки активностима на српским просторима, од Паноније, Босне и Србије, до динарског појаса Крајине, Херцеговине и Црне Горе (ускоци и гусари), на размеђу великих царстава, Отоманског, Млетачког и Аустроугарског. У овим епохама хајдуци су у српској историји представљали континуирану друштвену појаву мотивисану различитим облицима отпора према неправедној власти и управи (Самарџић, 1952; Делић и сар., 2024), а касније и основу за буне и устанке те борбе за ослобођење Срба у деветнаестом вијеку (Милосављевић, 1988; Самарџић, 1988). Конституисањем самосталних српских државних заједница у деветнаестом и двадесетом вијеку појава хајдука и хајдучије се увелико смањује, а хајдучки фено-

мен постепено губи на иницијалном слободарском значењу, прелазећи и у перцепцији аутохтоне популације у сфере противзаконитог и илегалног дјеловања. Међутим, сам појам хајдука и хајдучије са значењем бунтовног и слободарског, наставља да живи у српској књижевној и културној имагиници.⁴

Разлози за дуговјечност хајдучких мотива у односу на сам хајдучки феномен, поред континуирано неповољног положаја српског народа, леже у чињеници да је упоредо са историјским трајањем хајдучког феномена трајало је и његово културно и књижевно обликовање и верификовање путем усмене, односно народне књижевности (Сувајцић, 2003). У књижевном и културном кодификовању овог мотива посебан значај има трећа књига епских пјесама Вука Стефановића Караџића која је већим својим дијелом посвећена управо хајдуцима. Према Бошку Сувајцићу (2003), под хајдучком епиком обично се подразумевају епске народне пјесме које је Вук, заједно са пјесмама о ускоцима, сврстао у тематску групу “пјесме јуначке средњијех времена”.⁵ Исти аутор сматра да се у „развијеним епским биографијама најеминентнијих хајдука усмене поезије преплићу веома стари мотиви, какви су мотиви јуначке женидбе, неверне љубе, мегдана са вилом и Арапином, женидбе јунака који су стекли широку интернационалну распрострањеност, и хајдучки мотиви који рефлектују историјску димензију хајдучког покрета на Балкану: окупљање дружине, четовање, заседе, пљачка као начин привређивања, отмице, потере, деоба дружине, мотиви “хајдучке среће”, попевања кроз гору, до средишне националне и социјалне

⁴ За потпуније разумијевање романа *Орлови рано лете* Бранка Ћопића изграђеном на хајдучкој теми и мотивима, неизоставно је читалачко (пред)разумијевање и познавање хајдучког феномена у српској историји и народној епци, разумијевање балканског и српског културног обрасца.

⁵ У пјесмама старијих времена обрађен је сукоб између српског и турског феудализма. У пјесмама средњих времена опјевани су догађаји из периода послје отпора (феудалаца) турској владавини. Против Турака се боре хајдуци и ускоци, људи из народа и на другачији начин. Пјесме о хајдуцима везују се за шеснаести и седамнаести вијек. Уобичајено мишљење у народу је било да су хајдуци настали од турске силе и неправде, а хајдук је могао бити само онај који је могао “стићи и утећи и на страшном мјесту постојати”. Хајдуци су организовани у виду мањих чета са харамбашом на челу обично у прољеће да би се у јесен растајали. Отуда и стихови “Ђурђевданак, хајдучки састанак, Митровданак – хајдучки растанак” (Сувајцић, 2003).

димензије која хајдучки покрет сагледава у релацијама спонтаног бунта угњетених народа који је изазван историјским околностима вековног ropства под Турцима“ (Сувајџић 2003: 23).⁶

Сувајџић скреће пажњу и на, рекли бисмо, динамичност хајдучких мотива и његове наративне карактеристике у усменој поезији, примјећујући како у хајдучкој епици епска биографија хајдука почиње његовим изласком у гору. „У хајдуке се одлази превасходно због турских зулума или намета. Старина Новак одлази у хајдуке услед кулука који намеће “проклета” Јерина приликом зидања Смедерева, али и због обести турских сватова (Вук, СНП III, бр. 1). Мијат Томић се одмеће од зулума бега Љубовића (Вук, СНП III, бр. 63), Лимун харамбаша пак због губитка стоке и оружја (Вук, СНП III, бр. 68). Баја Пивљанина љута неправда тера у “горске хајдуке” (Сувајџић, 2003: 27-28).

Изводећи инспирацију директно из хајдучије као социјално-историјског феномена и појаве, епски пјевачи постају креатори базичних елемената културне и националне традиције. Хајдуци су у народној књижевност прије свега колективни симбол и морални идеал, те се однос према традицији овог мотива може сматрати управо конституишућим. Путем епског представљања (митског и легендарног), конструише се архетип, са великим утицајем на колективно памћење и националну културу. Карактеризација ликова је неминовно у духу народне епике: хајдуци су носиоци митских и легендарних особина, надљудских капацитета, невиђене снаге, храбрости и способности. Отуда је и главно функционално обиљежје хајдучких мотива у хајдучкој епици да представљају национални симбол и морални идеал. У хајдучкој епици доминира симболички смисао јер сам хајдук је мит, симбол, идеал и идеја. Коначно, у хајдучкој епици, за циљ борбе издвајају се инспиративне апстрактне идеје правде и слободе, борбе против угњетавања и тираније, а главне поруке остају у сфери дивљења и усхићења пред народним и националним јунаштвом и патриотизмом.

⁶ Већ и површним освртом на роман *Орлови рано лете* лако је уочити да управо из ове “балканске” групе хајдучких мотива Ћопић црпи елементе за изградњу свог првог романа за дјецу и младе.

Хајдуци у роману *Орлови рано лете* Бранка Ћопића

Роман *Орлови рано лете*, према тематици, најближи је форми авантуристичког романа са примјесама сеоског, идилично-завичајног и пустоловно-ратног романа за дјецу и младе.⁷ Горка умјетничка историја једне генерације која започиње тобожњим одметањем у хајдуке, а продужава се одласком у рат,⁸ утемељена је на комбиновању реалистичке потке дате кроз причу о сукобу са новим сеоским учитељем и легендарне и усмене народне предаје о хајдуцима – културне матрице која је у одметницима од туђинског система и закона у дугим вијековима порабоћености, видјела наду и најаву слободе. Роман је структурисан из два дијела, а хајдучки мотиви доминирају у првом дијелу романа (незнатно обимнијем у односу на други дио романа) у којем је описан период прије почетка Другог свјетског рата, односно прије почетка народног устанка против окупатора и одласка омладинаца из тада већ бивше хајдучке дружине у рат.

Сижејну конструкцију, радњу романа, покреће дјечији бунт и отпор према новом учитељу који се грубо односи према ђацима. Прича се развије авантурама малих хајдука, њиховим бјежањем из школе и "одметањем у хајдуке", те завршава привођењем и распадом дружине. Роман почиње кратком приповијешћу о Прокином гају, густој и запуштеној шуми која је и за старије људе представљала помало страшно и уклето мјесто. Узбудљиви свијет хајдучке дружине бива отворен сусретом двојице дјечака одбјеглих из школе. Дугачки Стриц и Јованче одлазе до средишта Гаја на зараван која ће постати средиште дружине и због свог облика добити назив логор Тепсија. Свјесни да ће строгаћа новог учитеља потакнути и бројне друге ученике на бијег, кују планове

⁷ Роман *Орлови рано лете* први пут објављен је 1957. године. Са романима *Славно војевање* из 1961. и *Битка у златној долини* из 1963. дио је познате Ћопићеве Пионирске трилогије.

⁸ Радња романа смјештена је пред сами почетак Другог свјетског рата на простору Босанске крајине, у доба у којем је перцепција хајдука као бунтовника и бораца те симбола слободе готово у потпуности ишчезла, осим у контексту ишчитавања народне епике и колективном сјећању. У реалности, епитет хајдука су носили одметници од државе и прописаног реда и закона које већ одавно нису кројили страни окупатори. Оба значењска слоја, присутна и у савременој рецепцији овог појма Ћопић вјешто користи у свом приповједачком ткању.

кога и на који начин примити у будућу хајдучку дружину. Почетак њиховог славног хајдуковања у Прокином гају наратор надопуњује описом хајдучке легенде, утемељене на народном предању и живој усменој историји и причи. „Још у босанско-херцеговачком устанку, 1875, у томе Гају опкољен је и погинуо од бегова чувени хајдук Јованче. Борио се два дана пуцајући из црне угљарске колибе, а онда је, кажу, чак од Би-хаћа довучен топ и колиба порушена, а хајдук убијен. Сахрањен је на самој ивици Гаја“ (Ћопић, 1975: 12).

Детаљ је то којим се на изузетно складан начин повезују млади јунаци са народном легендом, односно будућа дјечија хајдучка дружина са славном хајдучком историјом и епиком, доприносећи увјерљивости свих будућих авантура малих јунака те одређујући цјелокупан ток романа *Орлови рано лете*. Дјечак Јованче, свој будући ауторитет и улогу харамбаше, осим урођене смјелости, црпи директно из породичне историје према којој је његов чукундјед Јован, по којем је добио име, био прави хајдук и харамбаша. Дирљива исповијест будућег харамбаше над гробом славног чукундједа, у потпуности потврђује поистовјеђивање малог јунака са својим славним претком и са хајдучком легендом.

Наш бјегунац, задихан и црвен, већ је био на ивици Прокина гаја. Кад је стигао под стару крушку до гроба хајдука Јована, свог чукундједа, он сједе у презрелу јесењу траву и помилова рапаву надгробну плочу.

- Чукундједо, ево и мене, побјегох у хајдуке! Тишина. Над хајдуковим гробом само тихо шушкета крушка ситним изједеним лишћем, али се дјечаку чини да га његов давни предак и види и чује. Сузе му навиру на очи и читав предιο пред њим почиње да трепери и растапа се.

- Не дам да ме на правди бију. Крићу се у Гају, тамо гдје је некад била колиба из које си се ти некад борио.

Дјечак је од старијих чуо тек понешто о правди, али слуги да је добро и праведно то што је покушао да заштити свога друга Стрица. То га испуњава чудном снагом и радостићу и даје му одважности да сам самцит крене у дубину исте шуме.

- Идем да потражим мјесто за свој хајдучки логор (Ћопић, 1975: 19).

Постепено и остали јунаци, живописни и са специфичним особинама и вјештинама, а бјежећи од учитеља Паприке, пристижу у хајдуке. Ђоко Потрк, Лазар Мачак, Николица с приколицом, Ник Ђулибрк, пас Жуја, Вањка Широки и једина хајдучица у дружини, дјевојчица Луња, одреда су вјешто представљени оригинални дјечији карактери који по-

носно и смјело преузимају своје хајдучке улоге.⁹ Формирањем дружине сва позната као и новооткривена мјеста у шуми и њеној околини у дјечијој имагинацији добијају хајдучки предзнак (хајдучки гроб, хајдучки логор, хајдучка колиба, пећина...), те имају функцију да разгаљују дјечију машту и граде свијет њихове игре појачавајући и поистовјећивање са чувеним епским и легендарним јунацима. Ако је сукоб са учитељем Паприком и бијег из школе представљао неопходну иницијацију за улазак у хајдучку групу, гроб хајдука Јована постаје мјесто полагања заклетве за све будуће мале хајдуке са директним референцама на епске пјесме и усмена предања.

- *Дјечаџи! – поче Јованче. – Ми се морамо заклети да нећемо никоме казати гдје се налази наш логор, да један другог нећемо издати и да ћемо један другог свуда бранити и помагати. Тако су радиле све хајдучке чете и дружине.*

- *Има то и у пјесми, ја сам читао! – пожурџи Ђоко Потрк.*

- *Ол рајт! – сложи се Ник Ђулибрк. – И мени је тата причао једну такву причу“ (Ђопић, 1975: 41).*

Наратор упознаје читаоце и са дубљим смислом и значењем хајдучког феномена и хајдучке етике. „У овој земљи у којој је све до јуче сијевала сабља туђинских поробљивача, другарство и вјерност цијењени су изнад свега осталог. Расути гробови четобаша, устаника и хајдука нијемо су причали пролазницима о вјерним друговима који се ни смрти бојали нису“ (Ђопић, 1975: 42).¹⁰

Изостанак дјецџе из школе водио је неминовном мобилисању одраслих, прије свих кнеза Ваљушка, који је преко пољара Лијана сазнао за хајдучки логор те организовао напад на мале хајдуке и њихово заробљавање. Шаљиве обресе, као уосталом и цјелокупно Ђопићево приповиједање, има и епизода паљења хајдучког логора и заробљавање дружине од својих старатеља „очева, стричева, тетака, стрина, баба и

⁹ Поред њих, упечатљиво су дати и ликови кнеза Ваљушка, пољара Лијана, Николетина Бурсаћа, дједа Алексе и бројних других.

¹⁰ Јасне су и саморазумљиве све те директне референце на хајдучке мотиве и поистовјећивање Ђопићевих јунака са хајдучким улогама. Мали хајдуци креирају властити простор, остављајући и писана свједочанства о својим подвизима. На хајдучкој колиби у логору Тепсија, истакнути су чувени стихови Ђоке Потрка исписани мајсторском оловком Лазара Мачка: *Овдје живи храбра чета / харамбаше Јованчета* (Ђопић, 1975: 50).

дједова”, те њихово везивање и спровођење у село. „Издајека посматрано, све је то личило на некакву старинску поворку Турака и хајдука о којој пјесма пјева: *Кад прођоше Турци Лијевљани, / проведоше из горе хајдуке...*” (Ћопић, 1975: 101-102). Случајним наилазком Николетине Бурсаћа и интервенцијом Јованчета који је успио избјећи заробљавање, мали хајдуци бивају ослобођени, а одрасли одлучују да већ сутра крену у село и траже повратак учитељице Лане умјесто омраженог учитеља Паприке. Слободарска и хајдучка етика зрачи и из ријечи пословично нерафинираног Николетине Бурсаћа: „Данас те туче овај, сутра онај, удри, удри, док најзад не заборавиш да си човјек. У вола се претвориш” (Ћопић, 1975: 103). Одласком учитеља Паприке и жалом над хајдучијом и хајдучким временом, најавом зиме, а потом и неизвјесног новог прољећа 1941. године, завршава и први дио романа у којем су у потпуности доминирали хајдучки мотиви.¹¹

Почетни ратни догађаји и најава предстојећих трагичних дешавања обиљежје су другог дијела роман у којем се хајдучки мотиви претачу у причу о одласку у рат и правој мобилизацији сеоске омладине. Ћопићева приповједачка вјештина и на овом мјесту посебно се очитује у стапању трагичних са хуморним елементима приповиједања. Млади јунаци постају дио Омладинског ударног батаљона, а њима се придружује и увијек комични пољар Лијан. „На зачељу посљедње чете климало је некакво коњче претоварено котловима и којекаквом старудијом. За њим је бодро корачао пољар Лијан шешира забачена на потиљку” (Ћопић, 1975: 176).

Роман *Орлови рано лете* завршава још једном дирљивом заклетвом, попут некадашње хајдучке, овог пута само у свијести дјевојчице Луње који није пошла у рат са својим другарима.

Тутњи у ноћи битка, трза се Луња из сна, ломе се одјек у Прокину гају. Нема више некадашњих безбрижних дана ни обијесних дјечијих игара, у рат је отишла Јованчетова дружина. Држите се добро, моји дјечасти! Јованче, Стриче, Ђоко, Ник, Вањка и Широки, ми вас чекамо да се опет вратите. Нека буде онако како сте се договорили на

¹¹ Ћопићева интенција да донесе хајдучки дјечији роман, или другачије речено, поистовјећивање јунака романа *Орлови рано лете* са хајдуцима, је толико очигледно да би нас даљњи и детаљнији описи и набрајања хајдучких референци одвели у, за потребе овог рада, непотребну опширност и понављања.

последњем састанку у Гају: они који остану живи, састаће се једног дана опет у Прокину гају, наложиће ватру у логору Тепсији и око ње ће причати о онима који се нису вратили. Причаће дуго и с љубављу, али само лијепе ствари. Само лијепе ствари, јер то једино остане иза човјека и то је било једино богатство наших дјечака” (Ћопић, 1975: 176-177).

Из претходног сажетог прегледа јасно је да у роману *Орлови рано лете*, у сижејном и структуралном смислу доминирају мотиви хајдука наслијеђени и преузети из хајдучке епике: одметање у хајдуке услед учињене неправде, идентификовање хајдучког харамбаше, иницијација у хајдуке, хајдучки топоними, хајдучка дружина и улоге, хајдучке битке и подвизи. Дјелимично је испраћен и хајдучки календар. Хајдуковање Јованчета и његове дружине започето је у јесен, с почетком школске године и доласком новог учитеља у село, а завршило у зиму у вријеме када се према легенди и епској пјесми и прави хајдуци повлаче са друмова у припремљене логе и склоништа. Ћопићеви хајдуци одлазе у нове битке са новим прољећем, 1941. године.

Користећи се описно-аналитичким инвентаром као и у случају хајдучке епике уочљиви су сљедећи аспекти Ћопићевог третмана хајдучких мотива. Главни јунаци – млади хајдуци су демистификовани, али првенствено из реалистичко-хумористичке приповједачке перспективе, те само дјелимично и из перспективе ликова одраслих у чијој свијести је епски и фолклорни доживљај хајдучије још увијек веома жив. Међутим, епска аура никада не блиједи до краја, чак и у најкритичнијем тренутку по хајдучку дружину приликом привођења и разбијања дружине, мали јунаци показују храброст, спасавају образ и не губе сасвим самопоуздање, држећи се заклетве и хајдучке етике. Бијег харамбаше Јованчета, којег као правог харамбашу нико не може ухватити живог, интервенција Николетине Бурсаћа (тог стварног и прикривеног хајдука), на крају резултују протјеривањем учитеља Паприке и враћањем учитељице Лане, а у коначници оправдању и побједи хајдучије. Мали Ћопићеви јунаци прелазе пут од невине игре до преузимања тешког бреме одласка у рат против далеко надмоћнијег непријатеља. Отуда се за циљ борбе Ћопићевих хајдука може издвојити отпор према доживљеној неправди те конкретна заштита села и другова одласком у партизанску јединицу, чиме се дотадашња дјечија игра и забава и поистовјећивање са хајдуцима претвара у стварно учешће у борбеним рат-

ним партизанским операцијама.

Сасвим у складу са Ћопићевим реалистичким приповиједањем и романескном структуром на нивоу поруке овог дјела, Ћопићев јунаци и њихове активности служе као примјер учење о вриједностима (праведности, доброти), одрастању и солидарности. Самом романескном формом и смјештањем хајдучије у свијет дјетињства, традиционални оквири хајдучких мотива су преобликовани, али Ћопић не разбија и не разграђује у потпуности епске и традиционалне оквири (као што је показала и карактеризација јунака), макар не на плану етичке оправданости хајдучког дјеловања и инспирације коју овај феномен може да понуди будућим ратницима. На специфичан начин наставља се и поштује хајдучка традиција, инсистира се на преносу вриједности мита и легенде као инспирације и снаге у борби против неправде, иако у новим контекстима и жанру романа. С тога се може рећи да у роману *Орлови рано лете*, хајдучки мотиви, хајдучија, функционише као узор и инспирација за младе (борба против неправде) у ново доба, али и као најави будућих трагичних времена у којима дјечаци узимају активно учешће, постајући партизани, припадници Омладинског ударног батаљона.

Табела 1.

Хајдучки мотиви у хајдучкој епици и роману „Орлови рано лете”

Аспекти мотива	Хајдучка епика	„Орлови рано лете” (Ћопић)
Главна функција	Национални симбол и морални идеал (колективни рефлекс)	Узор и инспирација за младе (борба против неправде у реалном контексту)
Однос према традицији	Ствара традицију (архетип)	Наставља и поштује традицију у новом контексту (дјечија игра, рат)
Карактеризација ликови	Идеализован, надљудски	Херојски, али са људским особинама (хумор, страхови, трагика)
Циљ борбе	Апстрактне идеје правде и слободе	Конкретна заштита села и другова (дјечија игра и забава, ослободилачки рат)
Порука читаоцу	Дивљење, јунаштво, патриотизам	Учење о вриједностима, одрастање, солидарност, слобода

Упоређујући основне функционалне аспекте мотива хајдука у хајдучкој епизици и Ћопићевом роману *Орлови рано лете* (Табела 1) може се уочити да у епском пјесништву хајдучки мотиви функционишу на првом мјесту као национални симбол и морали идеал, колективни рефлекс на вијекове порабоћености и друштвене неправде, симбол наде и отпора. У роману *Орлови рано лете* овај аспект је премјештен на реалистично-хумористичну раван, те се примарна функција мотива огледа у хајдучији као узору и инспирацији за младе са доминантном моралном димензијом. Хајдучки мотиви конституисани путем народне, управо хајдучке епике, инспирација су Ћопићу и његовим хајдуцима који поштују мит и настављају традицију у новим околностима, новом контексту и новом књижевном жанру, прво у игри а затим у збиљи ратних околности, а њиховој епској снази и књижевној увјерљивости ће допринијети и најава сукоба са надмоћнијим непријатељем. Трагична и величанствена ситуација упоредива са опкољавањем и погибијом харамбаше Јованчета, за чије савладавање су, како каже легенда, Турци морали довести топ чак из Бихаћа, понавља се у далеко већим историјским димензијама и обухвату Другог свјетског рата, а мали хајдуци крећу у само гротло те нове епске битке. „Иза брда тресу и одјекују топови. Бије се велика битка. На слободну партизанску територију наваљује њемачка дивизија ”Принц Еуген”. Омладински ударни батаљон креће на пут. Још ноћас биће убачен у борбу на најопаснијем сектору бојишта“ (Ћопић, 1975: 175).

С тим у вези су и разлике у карактеризацији епских и Ћопићевих јунака. Епски хајдуци имају идеализоване и надљудске особине, док Ћопићеви хајдуци нису без херојских елемената али са људским особинама, а њихова људскост изражена је већ самим тематизовањем дјетињства те хуморним елементима приповиједања, односно нараторским акцентовањем разликама између епске самоперцепције јунака те реалних незгода и страхова на које наилазе у животу у одметништву. Ипак, управо сучељавањем рано стасалих јунака са поменутиим ратним изазовима као да се оживљава митска димензија Ћопићевих јунака.

Када је ријеч о циљевима хајдучке борбе, са равни апстрактних идеја слободе и правде хајдучке епике, Ћопић хајдучију смијешта у реалност отпора неправди и очувању и заштити ближњих. Главна порука хајдучке епике креће се у доменима дивљења јунаштву и патриотизму

док нас Ћопићеви јунаци у већој мјери усмјеравају ка учењу о вриједностима те крајишкој трагедији и страдању у Другом свјетском рату. Ћопићеви хајдуци, ти орлови који рано лете, имали су несрећу да им дјетињство прекине ратно доба. Њихови хајдучки снови и игре претапају се у стварне ратне борбе обнављајући заборављени епски смисао народне поезије изникле из дугих вијекова проведених између клања и орања. Спајајући свијет дјечије игре са трагиком рата, односно реалистичко-хуморно са епским виђењем свијета, Ћопић као да брише границе између реалности и имагинације, историје и приповиједања, не губећи никада из вида етичке и слободарске димензије ових феномена. Ћопићев приповједачки стил који обилује хумором као и сам жанр романа за дјецу и младе пресудно утичу на преобликовање мотива хајдука у односу на хајдучку епiku.

Закључак

У роману *Орлови рано лете* хајдучки мотиви су више од књижевног украса, они су структурни елемент и идејни мост који повезује славно епско наслеђе са новим историјским и моралним изазовима. Ћопић користи хајдучке мотиве као етички компас за своје младе јунаке, поуздан ослонац и оријентир за његовање праведности, отпора и солидарности у тренутку када је њихово дјетињство грубо прекинуто ратом, при томе мајсторски користећи хајдучију као метафору за бунт, слободу и одрастање. Оно што почиње као дјечија побуна и игра, инспирисана епским предањем (попут приче о Јованчетовом чукундједу хајдучком харамбаши), постаје увод у стварно ратовање. Хајдучка чета се у другом дијелу романа претаче у Омладински ударни батаљон, чиме се епски смисао борбе за слободу обнавља у модерним историјским околностима. Мит о хајдуцима се преноси и преобликује, у овом случају у српској и крајишкој матрици понашања и суочавање са, показује се, новим и разорнијим обликом тираније. Бранко Ћопић у роману *Орлови рано лете* вјешто преузима и преобликује хајдучке мотиве из српске усмене епике, прилагођавајући их новом времену (почетак Другог свјетског рата), жанру (роман за дјецу и омладину) и специфичном приповједачком стилу (реалистично-хумористично приповиједање).

Литература

- Biti, V. (2000). *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Matica hrvatska.
- Vučković, R. (1981). *Problemi, pisci i dela IV (O posleratnoj bosanskohercegovačkoj književnosti)*. Svjetlost Sarajevo.
- Делић, Ј., Петровић, М. и Ивановић, Н. (2024). *Хајдуци у српској историји и памћењу: тематски зборник*. Матица српска.
- Живковић, Д. (ур.). (1985). *Речник књижевних термина*. Нолит.
- Zuković, LJ. (pr.) (2016). *Ćopićevo stoljeće: zbornik radova povodom stogodišnjice rođenja*. Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.
- Караџић, В. С. (1969). *Српске народне пјесме III: Књига трећа у којој су пјесме јуначке средњијех времена* (В. Недић, пр.). Просвета. (Према бечком издању из 1846. године)
- Красић Марјановић, О. (пр.) (2018). *Бранко Ћопић: «Кујем своју жицу»: интервју и архивски документи*. Службени гласник.
- Милосављевић, П. (1988). „Ослободилачки покрети балканских народа крајем XVI и почетком XVII века”. *Зборник Старина Новак и његово доба*. Балканолошки институт САНУ. Посебна издања. Књига 35. 19-27.
- Пешикан-Љуштановић, Љ. (2022a). Фолклор као вид идеолошког моделовања читаоца: Пионирска трилогија Бранка Ћопића. *Књижевна историја*, 105–127.
- Пешикан-Љуштановић, Љ. (2022b). Укрштај усмене и писане културе у књижевности за децу. У А. Вранеш (ур.), *Књижевност за децу кроз призму мултикултуралности* (стр. 7–32). Андрићев институт.
- Питулић, В. (2015). Ћопић и традиционално наслеђе. У А. Вранеш (ур.), *Бранко Ћопић: зборник радова* (стр. 85–98). Андрићев институт.
- Поповић, Т. (ур.). (2007). *Речник књижевних термина*. Логос арт.
- Самарџић, Р. (1952). *Хајдучке борбе против Турака у XVI и XVII веку*. Просвета Београд.
- Самарџић, Р. (1988). Српски народ крајем XVI и почетком XVII века и његов поновни излазак на историјску позорницу. У *Старина*

- Новак и његово доба* (стр. 9–18). Балканолошки институт САНУ.
- Симановић, И. (2010). *Ћопићева фолклорна магија: Трансформација фолклорно-комичких елемената у приповједном циклусу Насрадин-хоџа у Босни*. Филозофски факултет, Графид.
- Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. XX izdanje. Školska knjiga.
- Сувајџић, Б. (2003). „Хајдуци и ускоци у народној поезији“. *Епске песме о ускоцима и хајдуцима*. <https://www.scribd.com/doc/54047227/Hajdusi-i-Uskoci-u-Narodnoj-Poeziji-Bosko-Suvajdzic#page=82>
- Томашевски, Б. (1971). *Теорија књижевности. Поетика*. Књижевна мисао Београд.
- Ћопић, Б. (1975). *Орлови рано лете: Пионирска трилогија* (Сабрана дела Бранка Ћопића, књига 12, стр. 11–177). Просвета; Свјетлост; Веселин Маслеша.
- Шаранчић Чутура, С. (2009). Усмена књижевност у делима за децу и омладину Бранка Ћопића. *Летопис Матице српске*, 57(1/2009), 137–144.
- Шаранчић Чутура, С. (2013). *Бранко Ћопић – дијалог с традицијом. Усмена књижевност у делима за децу и омладину Бранка Ћопића*. Змајеве децје игре.

HAJDUK MOTIFS IN THE NOVEL 'EAGLES FLY EARLY' BY BRANKO ĆOPIĆ

Dragan Dragomirovic

Abstract

*This paper analyses the hajduk motifs in the novel *Eagles Fly Early* (Orlovi rano lete) by Branko Ćopić. The goal of the paper is to highlight Ćopić's creative appropriation and reinterpretation of hajduk motifs from epic literature, as well as the role of these motifs in the structure and composition of Ćopić's novel. We focus on the analysis of hajduk motifs as a dynamic category with the hypothesis that these motifs significantly influenced the novel's structure, characterisation, and the artistic formulation of its moral lesson. For methodological and interpretative purposes, we isolate five basic aspects of hajduk motifs in both hajduk epic poetry and the novel *Eagles Fly Early*, and then describe them comparatively. These are: main function, relationship to tradition, characterisation of figures, goal of the struggle, and main messages/idea. The results show that Branko Ćopić in the novel *Eagles Fly Early* reinterprets the hajduk motifs from Serbian oral literature, adapting them to a new time and genre (a novel for children and youth) and a specific narrative style. In the novel *Eagles Fly Early*, the hajduk motifs are more than a literary embellishment; they are a structural element and an ideological bridge that connects the glorious epic heritage with new historical and moral challenges.*

Keywords: hajduk motifs, hajduk epic, children's literature, *Eagles Fly Early*, Branko Ćopić.

МОТИВЫ ХАЙДУКОВ В РОМАНЕ БРАНКО ЧОПИЧА «ОРЛЫ ВЫЛЕТАЮТ РАНО»

Драган Драгомирович

Резюме

В данной статье были проанализированы мотивы хайдуков в романе «Орлы вылетают рано» Бранко Чопича. Целью статьи было определить, каким способом Б. Чопич брал и трансформировал мотивы хайдуков из фольклорной литературы и какую роль эти мотивы сыграли в структуре его произведения. Исследование сосредоточено на анализе мотивов хайдуков, понимаемых как динамические категории, с гипотезой о значительном влиянии этих мотивов на формирование романа, характеристику персонажей и художественное формулирование морали. В методологических и интерпретационных целях были выделены пять основных аспектов мотивов хайдуков в фольклорной поэзии и романе «Орлы вылетают рано», которые потом были сравнительно описаны и синтезированы. Выделены следующие аспекты: главная функция мотивов, отношение к традиции, характеристика персонажей, цель борьбы, главная мораль/идея. Результаты исследования показывают, что Бранко Чопич в романе «Орлы вылетают рано» трансформирует мотивы хайдуков из сербской фольклорной литературы, адаптируя их к новому времени и новому жанру (роману для детей и молодежи) и к своеобразному стилю повествования (реалистично-юмористическое повествование). В романе «Орлы вылетают рано» мотивы хайдуков представляют собой больше чем литературное украшение – они являются структурным элементом и мостом идей, соединяющим героическое эпическое наследие с новыми историческими и моральными вызовами.

Ключевые слова: *мотивы хайдуков, фольклорная поэзия о хайдуках, детская литература, Орлы вылетают рано, Бранко Чопич.*